

Kelecsényi László

Krúdy-titkok nyomában

A cenzúrázott Krúdy

Minden szövegcsontítás: hamisítás. Tudták ezt jól a Kádár-kori szerkesztők és más szöveggondozók, mégis szorgalmasan, már-már vakbuzgóan irtották ki klasszikusaink újabb kiadásaiból a szempontjaiknak meg nem felelő szavakat, mondatokat, olykor hosszú bekezdéseket. (Az élő szerzők nem okoztak gondot; a beléjük plántálódott öncenzúra fölöslegessé tett bármilyen külső beavatkozást. Aki nem tartotta be a konvenciókat, mehetett a második nyilvánosságba, írhatott a szamizdatba vagy a fiókjának.) Szőrényi László irodalomtörténézése az érdem: elsőként látott hozzá, kutatta fel s publikálta a pártállami éra szövegcsontítóinak rémtetteit. (Bővebben lásd: *Bevezetés a delfinológiába. 2000, 1989-es évf.*, valamint ugyanő: *Szöveggondozás – magyar módra. In: Múltaddal valamit kezdeni. Magvető, 1989., JAK-füzetek 45., 250–177.*) Szőrényi nyomán folytatva a kutatást, újabb hiányokra lelhetünk; hozzá kell szokjunk, hogy egyszerre mindig két kiadványt lapozgassunk, s egy másodpercre se lankadjon a figyelmünk.

Krúdy nemegyszer esett áldozatául a cenzúrának. Ha figyelmen kívül hagyjuk is az olyan kereskedelmi érdekű csontítást, amely *A podolini kísértettel* történt meg (nagy sikerű regénye másodjára, 1907-ben jelentős terjedelmű húzásokkal, egész fejezetek elhagyásával, az első edíció mintegy hatvan százalékkal kinyomtatva jelent meg, s maig sem tudható, hogy maga Krúdy, vagy, ami valószínűbb, egy mindörökké ismeretlen kiadói szerkesztő rövidítette meg), avagy a Móra Kiadó 1988-as *Primadonna* kiadványát (egy teljes fejezetet hagyott ki a szerkesztő, tán fölöslegesnek véelve a Pálmay Ilka színésznőről szóló regényes történet ifjú olvasók számára ártalmatlan epizódját), akkor is marad elegendő példa a valóságos cenzúra működésének illusztrálására.

Életében talán csak egyetlenegyszer fordult elő, hogy egy cikke fehér foltokkal viritva jelent meg. *Gondolatok egy korgó gyomri városban* című publicisztikájából mintegy hetven nyomtatott sort töröltetett az éber cenzor, s a napilap ügyeletes szerkesztője, tán dacból, nem tördeltette át a hiányos szöveget. (Lásd: *Magyarország, 1915. június 6.*) A miertre vonatkozólag elegendő, ha a háborús élelmiszerhiányról szóló cikk mottóját idézzük: „Madeira-mártással adja be a patkánysültet – mondta a házigazda.” (Lásd még: *Öreg szó az ifjakhoz* című gyűjteményes publicisztikai kötetben. Aqua Kiadó, 1995. I. 50–54.)

Az idők során csak a politikai előítéletek változtak, a szövegirtó cenzorok ébersége nem lankadt. A Ferenc József temetéséről és IV. Károly koronázásáról írott Krúdy-ríport többször is hiányosan került az olvasók kezébe. Mindkét életműsorozat, a '60-as és

a '80-as évekbeli, ugyanazokat a részleteket tüntette el. Az első szöveghely az 1916-ban sirba tett uralkodó érdemeit méltatja, mellőzve természetesen mindenféle, Krúdyra amúgy sem jellemző aulikus érzelmeket, a második pedig a koronázási szertartáson jelen levő, akkor négyéves Ottó hercegről, azaz Habsburg Ottóról szól. Az ő személye 1963-ban, de még 1984-ben is tabunak számított a szerkesztők szemében. Megengedjük, a publicisztikai írásokat másodjára sajtó alá rendező editor mechanikusan átvette az előző kiadás anyagát, nem fáradt azzal, hogy a hírlaptárban ellenőrizze a korábbi közlés szöveg-hűségét. A hiányosság így ismétlődött (elsőként: *Pesti levelek*, Magvető, 1963., 217., 224., másodsor: *Magyar tükör*, Szépirodalmi, 1984., 346., 351–353.), s csak jóval később, 1995-ben került bele az idézett gyűjteményes kötetbe a Habsburg-temetésről és -koronázásról szóló írások eredeti teljes szövege (*Öreg szó az ifjakhoz*, id. kiad., I. 99–113.).

A hivatalból piros ceruzával olvasóknak nem csupán elmúlt korok alakjaival akadnak gondjaik, olykor földrajzi tényekkel is meggyűlik a bajuk. Itt van például a *Berzeviczy, a királyné tisztje* című portré, amely az Erzsébet királyné kíséretéhez tartozó felvidéki származású alezredestől szól. Az idős katonatiszt, miután szeretett királynéja tragikus halála után visszavonult ősi birtokára, nem tudhatta, milyen galibát okoz a kései, gyáva szerkesztőnek, aki szemrebbenés (és mindenféle jelölés) nélkül kitörli a szövegből a Poprádra vonatkozó mondatot. „Ez a folyó amúgy is hűtelen Magyarországhoz, mert az egyetlen magyar folyó, amely kifelé folyik az országból, valahová lengyel földre, ahol még a tutajos tótok se ismernek rá.” (*Magyarság*, 1928. november 11.) Az ilyen fránya folyó csak bajt okoz. Mert mi van, ha Krúdy mégis tévedett, s van még olyan folyó, amely kifelé folyik az országból, s akkor még nem is szoltunk arról a furcsaságról, hogy mit keresnek a tutajos tótok lengyel földön, hátha megorrolnak a lengyelek, mert írónk idegen nemzetiséget képzel honukba, vagy ami még ennél is rosszabb, a tótok sértődnek meg, amiért még nem is létező országuk határain kívülre számúzi őket a pesti kávéházban múltra emlékező magyar író. Jobb tehát eldobni ezt a szemantikailag túl bonyolult és ezért veszélyes mondatot. Így is lőn, kétszer is (*A tegnapok ködlovagjai*, Szépirodalmi, 1961. és *A XIX. század vizitkártyái*. Uo., 1986.). Szegény Poprád – nem folyik semerre.

Nem földrajzi, hanem történelmi tényről tüntet el a *Vallomás* (Magvető, 1963.) buzgó szerkesztője. Az önéletrajzi írások gyűjteményében a *Nyíri emlék* közléséből törölte az 1919-es román katonai megszállás következményeiről szóló öt mondatot. „A román megszállás alól felszabadult Nyíregyházán most talán más világ kezdődik. A rablók megszállása alatt közösek voltak a szenvedések. A tanyai gazdának éppen úgy elhajtották jószágát, mint a városi úrnak kifosztották a házát. A zsidókat éppen úgy nyaggatták, mint a keresztényeket. A tanyákon éppen oly csendben húzódtak meg a bujdosók, amint nem koppant lépés az árva nyíregyházi utcákon.” Csak egy 1924-es kiadványban található meg az idézett szövegrész (In: *Nyíregyháza az örökváltás századik évében*. Jóna Elek könyvnyomdája), azóta nem kerülhetett az olvasók szeme elé az egyébként nem szépirói fantázia által kiagyalt, hanem nagyon is történelmi hiteltű emlékezés.

Természetesen jól ismerjük az ilyesféle húzások valódi okát: a mondatok közlése sértette volna a szomszédos népek érzékenységét. Csak a mi érzékenységünket lehetett

sérteni, az olvasókét, s elsősorban az írókét, szövegeik minden, a trianoni új határokkal a legtávolabbról is összefüggésbe hozható, a maguk idejében teljes gyanútlanással leírt mondataik egyszerű kimetszésével. A teljesség igénye nélkül tallózva Krúdy Gyula ifjúsági regényeiben, számos csonkulásra találhatunk.

A kuruc időkben játszódik a kétféle címen is ismert regényke, *A szabadság csillaga* (valamint: *Csillag a Kárpátok felett*). A mű címét még Krúdy változtatta meg az életben megjelent újabb folytatásos közlés miatt, ám a halála óta napvilágot látott három szövegkiadás (1950, 1962, 1975) gondozóinak kapóra jött az eredeti cím: A Kárpátok emlegetése úgy hathatott rájuk, mint akasztott ember házában a kötélről beszélni. A Rákóczi-szabadságharc bukása után zajló késmárki felkelés krónikájának befejezése egyetlen későbbi nyomtatásban sem az író eredeti szándéka szerint került az olvasók elé. Lássuk a teljes szöveget, kiemelve a minduntalan elhagyott részeket.

„A Rákóczi-felkelések utolsója volt a késmárki felkelés. A Rákóczi-nemzetség kihalt, vége lett a dicsőséges kuruc időknek.

De a csillag tovább is ragyogott a Kárpátok felett.

És századok múlva ragyog ma is.

Mert a *Kárpátok felett* ragyogó csillag nem tűnt le a Rákócziak halálával. Ott maradt ragyogva az égboltozaton, *hogy a nemzetnek, amely a Duna és Tisza közén, a Kárpát-hegylánctól a tengerig lakja e darab földet, imádsága, vezérlője legyen.*

Az a csillag a »szabadság csillaga«.

A csillaghoz imádkozott a magyar nemzet mindig, és a csillag biztató hűséggel, fényes ragyogással tekintett alá a magyarra.

Szabadság csillaga! Ott ragyogsz minden magyar embernek a szívében! (Eredeti szöveg: *Az Én Újságom*, 1901. január 1. és március 28. között.)

Szegény Krúdy, a század első évében még nem tudhatta, hogy lesz olyan kor, amikor nemhogy a Kárpátok hegyláncát nem illik fölelegetni, de még a Duna–Tisza közén lakó magyarok létezése is sérti a szuperlektorok érzékenységét. Külön érdekesség a szöveg folyamatos fogyása. Az 1950-es edicióból (Athenaeum, 63–64.) még csak a földrajzi neveket és a csillaghoz imádkozó magyar nemzetet hagyták el. Később (*A lőcsei kakas*. Magvető, 1962., 198. és *Rákóczi harangja*. Móra, 1975., 237.) a túl merészen hazafias sorok is a törlés sorsára jutottak. Az ifjúsági könyvek szakkiadója huszonkilencezer-nyolcszáz példányban csonkította és hamisította meg Krúdyt.

Még ennél is magasabb példányszámban (harminchárromezer) torzította az író eredeti szövegét egy másik Móra-kiadvány, az 1982-ben megjelentetett *A cirkuszkirály*. Ez a kilenc ifjúsági regényt tartalmazó kötet átrajzolta Magyarország geográfiáját, s minden Krúdy által leírt, régi történeti időkre vonatkozó megállapítást vagy véleményt mérlegelt a praktikus napi politikai szempontok alapján. Az eredmény siralmas: mintha egy gazdátlan, megbokrosodott fűnyírógép szabadult volna rá az egyenletesen zöldellő gepszönyegre.

A Túl a Király-hágón (Singer és Wolfner, 1904) vándordiak hősei a nyári vakációjukat Erdélyben töltik. A ma még olvasó kisdíjak viszont nem találkozhatnak bizonyos mondatokkal. „Bocskai, Báthori, Bethlen és Rákóczi, a híres erdélyi fejedelmek éppen

ügy szerették a Király-hágón túl levő Magyarországot, mint Erdélyt; *hisz magyarok laknak innen is, túl is.*” Három sorral lejjebb: „Most már nincsenek erdélyi fejedelmek. *Magyarország és Erdély, a két testvérország eggyé lett: Magyarországgá.*” Megfelelő történelmi tájékozottság nélkül valaki esetleg még azt hihetné, hogy az itt kurzívált, kicenzúrázott megállapítások ma is érvényesek. Szerencsénkre a szerkesztők és a lektorok figyelme egy percre sem lankadt, ha általuk nem megfelelőnek ítélt történelmi tudásunk helyrehozásához kellett hozzájárulniuk. A szöveggondozó ördögi módon végezte a dolgát: három pontot hagyott azokon a helyeken, ahonnan húznia kellett, ám nemcsak ott ejtette el ezeket a verébpiszokra emlékeztető nyomokat, ahol baja akadt a tényekkel, még jó pár helyen bolondította ezzel a jelzéssel a kései olvasókat. A három pont helyéről olykor hosszabb passzusok hullottak ki. Így beszél például Kolozsvár főterén Szatymazi, a garabonciás, Bocskai István egykori lakóháza előtt:

„Ezen a kopott, régi kövezeten kopogott háromszáz esztendővel ezelőtt a nagy fejedelem sárga csizmája. *Ma pedig bocskoros oláhok lépegetnek rajta, akik a szomszédos falvakból heti vásárra jönnek Kolozsvárra.*

Szatymazi uramnak igaza volt. A bocskoros oláhok, akiknek hosszú barna hajuk vállukat verdesi, sűrű rajokban jöttek az utcán. Némelyik oláh férfi törpe lovacska hátán ült. A lovacska meg volt terhelve ugyancsak, de a lusta oláh azért kényelmesen himbálta bocskoros lábát a kis állaton. A ló mellett haladt az oláh felesége, és az is terhet cipelt fején vagy vállán.”

Bizony-bizony, ilyesféle szöveget nem illett kinyomtatni 1982-ben. Éber lektor mást nem tehetett, kipontozta eme rettentő mondatokat, ha már Krüdy úr efféle, eléggé el nem ítéhető módon beszél egy regényalakja bőrébe bújva.

A *Sziklazúzó hajókban* (Singer és Wolfner, 1902) más földrajzi tájékkal gyűlt meg a lektor baja. Pedig az Al-Dunán hajózó mérnök nem tesz irredenta kijelentéseket (szegény feje, honnan is tudná, mi fán terem az), nem torzítja más népek jellemvonásait. Egyszerűen néven nevezi a dolgokat: Szerbiát mond, amikor Szerbiáról esik szó, mit sem sejt Tito művéről, az egységes, Nagy-Jugoszláviáról. De hát ez hiba, sőt bűn – korrigálni kell. Nosza, szerkesztőnk gondosan kiírt minden efféle pontatlanságot, helyreigazítja a történelmi előrelátás irói hiányosságait.

A (jusst is!) szerb határon utazgató magyar kisdíákok ebben a könyvben még elénekelhetik *Himnuszunkat*, ugyanezt már nem teheték meg a *Robinsonok a Kárpátok között* (Singer és Wolfner, 1904) hasonló életkorú kis hősei. A regényséma ismétlődik: néhány diák szünidei kirándulásra utazik, majd eltéved a Kárpátok zegzugos bércei között. A figyelmes szerkesztő ezúttal nemcsak elhagy, bele is ír (!) az eredeti szövegbe. Amikor a fiúk elérik a magyar határt, kísérijük javaslatára rázendítenek nemzeti imádságunkra. A fejezet címe is – Magyar ember imádsága – elárulja, miről van szó, ezért aztán a társszerzővé előlépő lektor Rákóczi Ferenc útja címre kereszteli át. Magyar ember nem imádkozik manapság, s nem énekelgeti minden szíre-szóra amúgy is gyanús szövegű nemzeti himnuszát. De nemcsak a címmel van baj, egyes szavak is nagyon bántják az ügyeletes főeber internacionalista érzékenységét. A „határszél” elől töröltetik a „magyar” jelzőt, az idegen ország határát mutató facölöpről nem lehet kinyomtatni,

hogy „nemzeti színüre festett”. Amit pedig a *Himnusz*t daloló gyerekekről vetett papírra az író, az olyan émelyítően hazafiaskodó, s egy jövőendő hatalmas államalakulat leendő határának közelében olyan ideológiai veszélyeket hordoz, hogy csak most, ezen államóriás széthullása után lehet az olvasók elé bocsátani.

„Ott énekelte a három magyar gyerek a Kárpátok hótakart bércei között a magasztos *Himnusz*t, minden magyar embernek imádságát. Aztán sorban megcsókolták a határfát. Mikor egymásra néztünk, azt láttuk, hogy könnyben úszik az arcunk. A jó Fürst Hanzi elfordította a fejét, úgy sírt. Miért? Maga sem tudta volna megmondani.”

Ez a „jó Fürst Hanzi” különösen veszedelmes írói kitalálás. Szepességi németként nem áttal a magyarokkal együtt elérzékenyülni egy piros-fehér-zöldre mázolt farúd tövében. Ám még az ő könnyen megtéveszthető gyermeklelkénél is szeszélyesebb a szerkesztő csapongó hangulatváltása. Különbözik mire véljük, hogy bizonyos esetekben a fentieknél nem kevésbé irredentának olvasható (hangsúlyozzuk: olvasható, de valójában nem az) szövegeknek megkegyelmez. Ugyanebben a sokat emlegetett és idézett dicstelen kötetben, a cimadó kisregény (*A cirkuszkirály*) közlésében található egy olyan eszmefuttatás, amely nem az egykori kisantant államokból szocialistává avanszáló országokat sérthette volna, hanem az olaszokét, ám hogy, hogy nem, mégis megjelenített. Íme:

„Minden emberre különös hatást tesz a tenger, midőn először pillantja meg. De magyar embernél százszorossá fokozódik ez a hatás, ha az Adria feltárul előtte az ő buja kék színpompájában. Az az Adria, amelyet Nagy Lajos büszke gályái szeltek, és amely a magyar királyság határárt locsolgatja. Hiába olasz az Adria, hiába nem hangzik fel partjain a magyar szó – a magyar nép szívében az Adriai-tenger mindig az országhoz tartozott. Itt dúltak a lovagkor legvéresebb csatái, itt lobogott a magyar király aranyliliomos zászlaja, midőn a tenger addigi urai, a gazdag velencések hódolva elébe járultak. Magyar emlékekről beszélnek itt a zord hegyek, a várromok. És magyar pénzen épült fel Fiume olyan széppé, gyönyörűvé, hogy kevés tengerparti város vetekedhetik vele.”

A nagylelkű népek, úgy látszik, nem sértődékenyek. Az olaszok – ellentétben sok más, magát büszkén régről eredeztetővel – ilyen nagylelkű nemzet, máskülönben a precizen örökődő szerkesztő nem merte volna Krúdy mondatindái között benne hagyni ezt a megint csak túlonatult öntudatos szöveget.

Lehetne még szemelgetni a hiányosságokból, kihagyásokból, de minden kiragadott példa ugyanazt jelzi: a szöveggondozás erkölcsének színvonala a mélypont közelébe zuhant állítólagosan konszolidálódott irodalmi életünkben. Hosszú ideig forgatják még az olvasók a csonkolt szövegű köteteket. Az újabb kiadásokat piaci, nem pedig irodalomtörténeti érdekű tények határozzák meg. Egy Krúdy kritikai kiadás csak álom, így hát manapság legfőljebb a reprint köteteknek lehet hinni.